

Gång- och cykelväg mellan Hedesunda och Ölbo

Arkeologisk förundersökning

Ås 2:25 och Ölbo 1:9
Hedesunda socken
Gävle kommun
Gästrikland
1999

Rapport 1999:07
Robin Olsson

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg

Box 746, 801 28 Gävle

Tel 026-65 56 00

Fax 026-65 56 29

e-post: rettig@xlm.se

© Länsmuseet Gävleborg 1999

Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket

Medgivande 96.0419

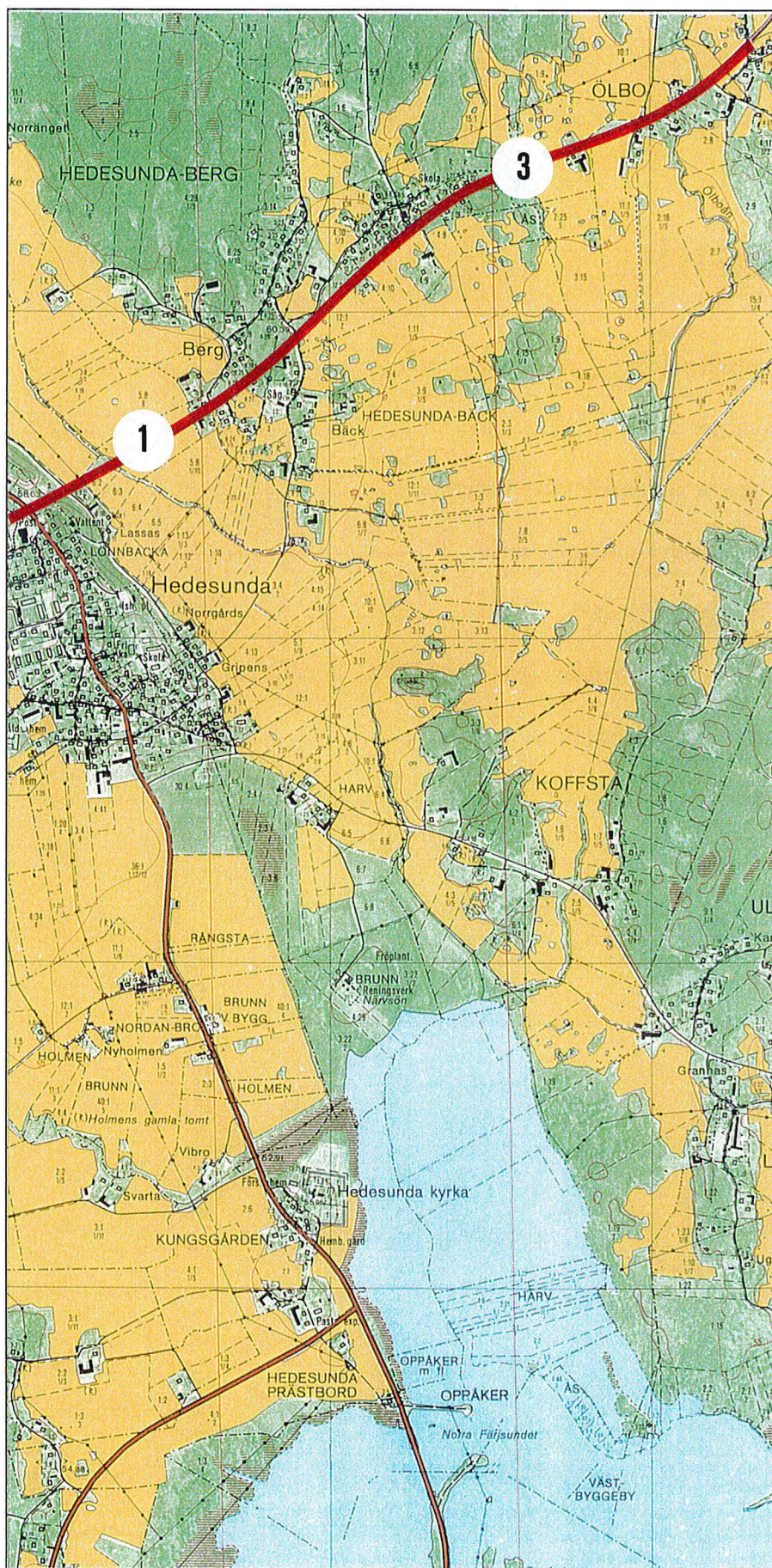
Redigering och layout: Maria Zetterström

ISSN 0281-3181

JUSTNU-tryck i Gävle 1999

INNEHÅLL

Sammanfattning	5
Uppdraget.....	5
Resultat av den särskilda utredningen	7
Topografi och fornlämningsmiljö	7
Målsättning och metod	8
Resultat av förundersökningen	8
Administrativa uppgifter	10
Referenser	10

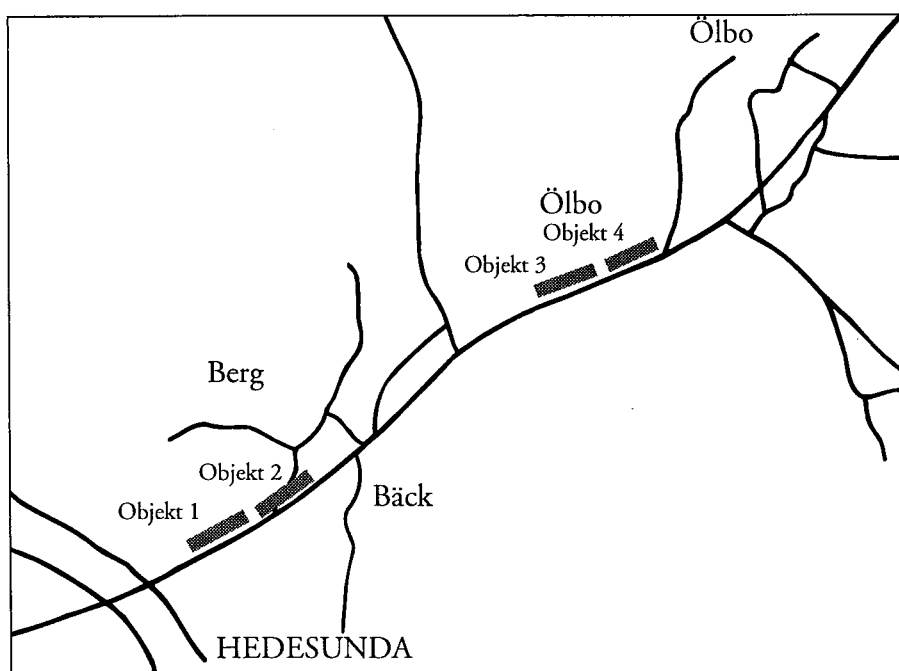
Figur 1. Utdrag ur Gula kartan 12H:82 med den planerade gång- och cykelvägsträckningen samt förundersökningsområdena markerade. Skala 1:20 000

SAMMANFATTNING

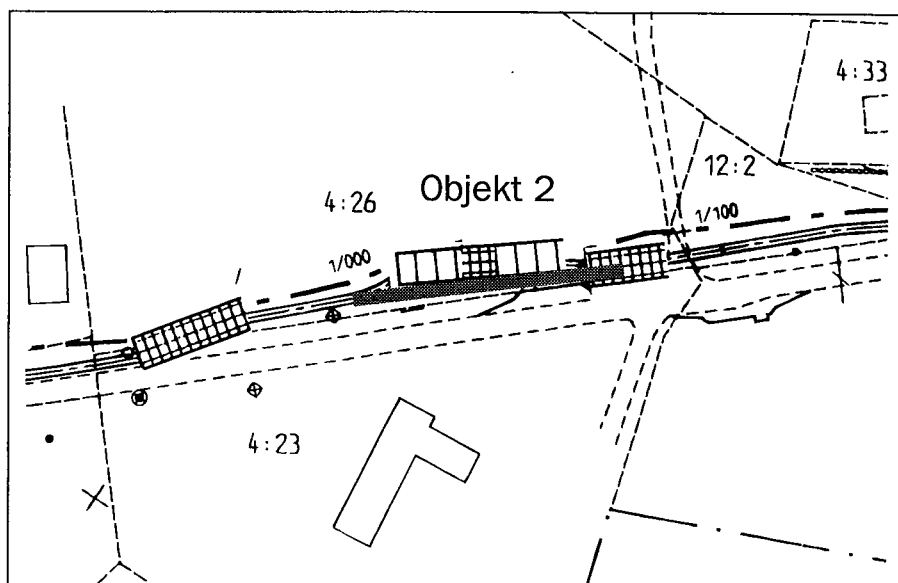
Med anledning av en planerad gång- och cykelväg utförde Länsmuseumet Gävleborg i september 1999 en arkeologisk förundersökning invid väg 509 mellan Hedesunda och Ölbo. Undersökningen koncentrerades på två objekt som tidigare uppvisat fynd av blästerslagg och ugnsfagment, och utfördes i form av en schaktövervakning. Vid ett av objekten påträffades blästerslagg i ett stråk med grus och stenblandad lera. Detta stråk tolkades dock som i senare tid påförda fyllnadsmassor. Länsmuseumet ser därför ingen anledning till vidare antikvariska åtgärder i samband med det aktuella anläggningsföretaget. Dock manar länsmuseumet till försiktighet i det fortsatta anläggningsföretaget, och kräver antikvarisk medverkan vid alla framtida markingrepp i området.

UPPDRAGET

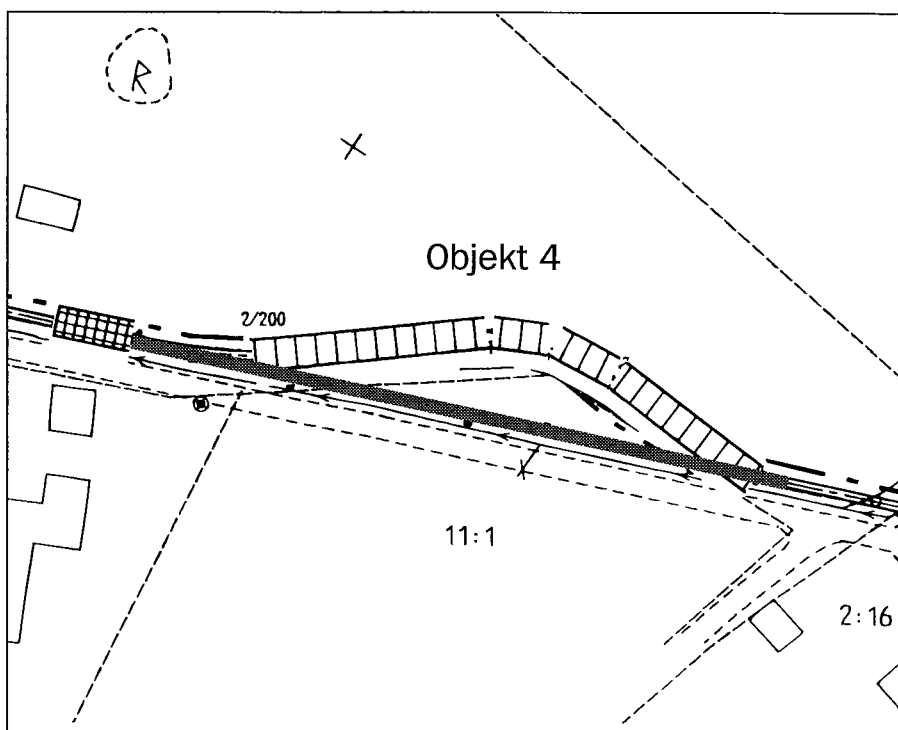
Enligt beslut av Länsstyrelsen Gävleborg (220- 6803-99) har Länsmuseumet Gävleborg utfört en arkeologisk förundersökning på fastigheterna Ås 2:25 och Ölbo 1:9, Hedesunda socken, Gävle kommun. Förundersökningen föranleddes av att Vägverket planerade att anlägga en gång och cykelväg (gc-väg) mellan Hedesunda och Ölbo. Vid en särskild utredning hade ett antal objekt valts ut för vidare antikvarisk åtgärd (Björck 1999: 6f). Förundersökningen omfattade Objekt 1, 0/450-0/600 och Objekt 3, 1/952-2/050 meter (se figur 1). Undersökningen utfördes under september 1999 av antikvarie Pierre Vogel. Beställare var Vägverket Region Mitt, som även var kostnadsansvarigt. Rapportansvarig var antikvarie Robin Olsson.

Figur 2. De fyra objekt som valdes ut vid den särskilda utredningen. Skala 1:15 000

Figur 3. Objekt 2 med gång- och cykelvägens nya sträckning markerad. Skala 1:2000

Figur 4. Objekt 4 med gång- och cykelvägens nya sträckning markerad. Skala 1:2000

RESULTAT AV DEN SÄRSKILDA UTREDNINGEN

Vid den särskilda utredningen i juli 1998 (Björck 1998) hade fyra objekt valts ut som antikvarisk intressanta :

Vid Objekt 1 (0/450-0/600) påträffades blästerugnsslagg samt en slaggbiter med rester av ugnsschaktets vägg. Läns museet rekommenderade att objektet förundersöktes.

Vid Objekt 2 (1/000–1/070) fanns en fyrsidig stenkonstruktion som tolkades som en möjlig grav från äldre järnåldern. (Senare studier av äldre kartmaterial visade dock att det snarare rörde sig om en sentida bebyggelse lämning. 1756 års karta över ägoindelning visar att en "soldattäppa" fanns i området (LMV V19-14:1), och laga skifteskartan från år 1871 visar husbebyggelse (LMV V19-5:4)). Läns museet rekommenderade i detta skede att objektet förundersöktes. Objekt 2 blev dock inte föremål för vidare antikvarisk åtgärd, eftersom sträckningen för GC-vägen rätades ut vid detta avsnitt, varvid lämningarna inte skulle komma att beröras.

Vid Objekt 3 (1/952-2/050) påträffades blästerugnsslagg. Läns museet rekommenderade att objektet förundersöktes.

Vid Objekt 4 (2/250-2/350) som utgjordes av ett impediment fanns en registrerad fornlämning, RAÄ 368, vilken utgjordes av en sentida bebyggelse lämning. Vidare fanns där en flack hög som tolkades som en möjlig järnåldersgrav. Läns museet rekommenderade att sträckningen ändrades för att inte skada dessa lämningar, vilket också gjordes. Objekt 4 blev inte därför inte föremål för vidare antikvariska åtgärder.

Förutom Objekt 1– 4 påträffades obrända ben vid 0/980. Benen kom troligen från svin eller nötkreatur, och härrörde antagligen från någon sentida verksamhet, varvid platsen inte blev föremål för någon vidare antikvarisk åtgärd.

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

Hedesunda socken utgörs av ett flackt landskap som till större delen är skogsbeklätt. I de centrala delarna kring Hedesunda samhälle öppnar dock landskapet upp och utgör här ett av de bördigare områdena i Gästrikland. Undersökningsområdet ligger centralt i detta odlingslandskap. Jordarten i detta område utgörs av lättare lera med inslag av sandigare partier (Lundquist, 1963: Södra bladet).

De större byarna i socknen är av allt att döma ursprungligen förhistoriska. Vid vikingatidens slut låg bebyggelsen samlad kring den numera delvis igenväxta viken av Dalälven (Bellander 1945: 44). Hedesunda omnämns för första gången i det skriftliga källorna 1302 som *Deinde Hæsundum*. Ölbo omnämns första gången 1401, då som *Ölebo* (Rahmqvist 1998: 38, 50).

De äldsta spåren av mänsklig aktivitet i området närmast den aktuella vägsträckningen är lösfynd av stenyxor (RAÄ 41, RAÄ 381). Annars dominerar lämningar från järnåldern. Längs sträckningen finns ett antal kända järnålders-

gravar (RAÄ 2 – 9, 12, 14, 367 och 379; sammanlagt 12 högar och 22 stensättningar. Dessutom finns uppgifter om en borttagen grav och blästerugn (RAÄ 21), samt tre borttagna rösen (RAÄ 22), vid denna lämning ska också ett svärd ha hittats.

Lämningar med koppling till förhistorisk järnframställning finns även representerade i området. De utgörs av slaggförekomster (RAÄ 15, 17, 262, 263 och 380). Flera av dessa låg i nära anslutning till de redovisade gravarna, och är med all sannolikhet samtida med dessa.

Knappt två kilometer sydost om sträckningen reser sig Kittilberget, på vilket Gästriklands enda fornborg (RAÄ 29) ligger. Den 90 x 70 meter stora anläggningen har dubbla murar, 2-5 meter breda och uppåt metern höga (Jensen 1987: 358).

MÅLSÄTTNING OCH METOD

Förundersökningen syftade till att avgränsa slaggförekomsten vid objekt 1 och 3 samt att fastställa eventuell förekomst av anläggningar med anknytning till järnframställning.

Vid Objekt 1 schaktades matjorden (ca 30 cm djup) bort från en bredd av 4,5 meter längs den 150 m långa sträckan. Markytan besiktigades och stickprov togs i den bortförda matjorden. Vid Objekt 3 schaktades matjorden (ca 30 cm djup) bort från en bredd av ca. 6 meter längs den 98 m långa sträckan. Markytan besiktigades och stickprov togs i den bortförda matjorden. Vid Objekt 3 ritades dessutom schaktet i plan.

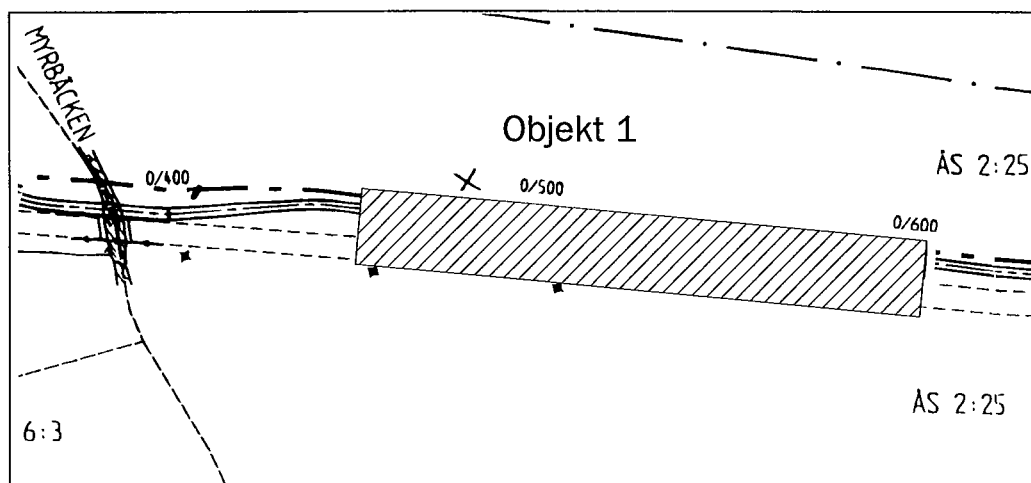
RESULTAT AV FÖRUNDERSÖKNINGEN

Objekt 1: 0/450-0/600 meter

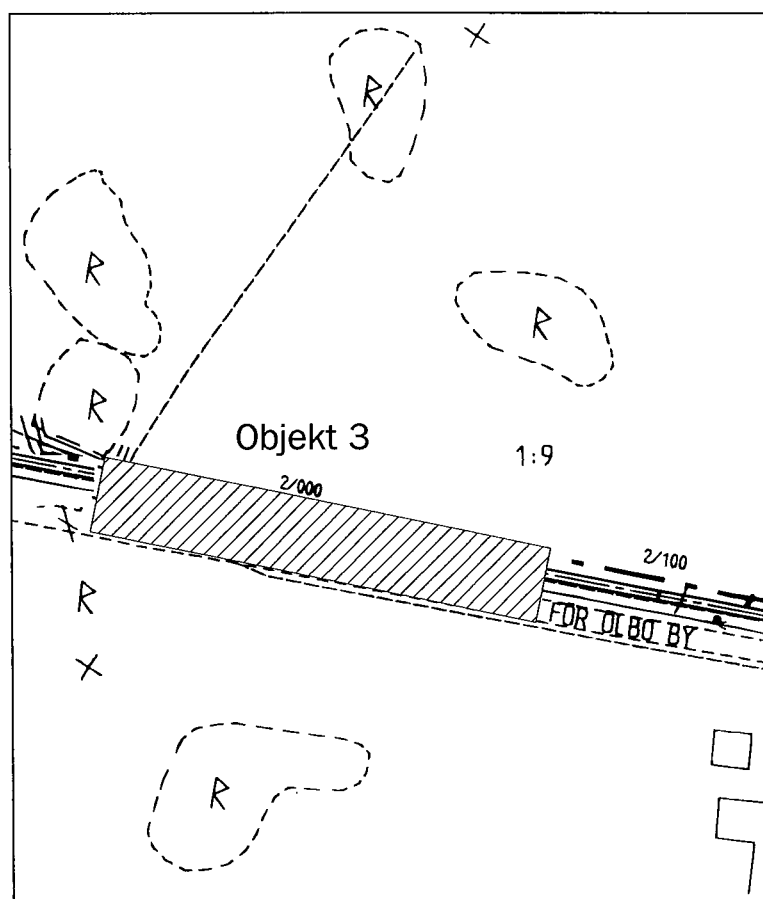
Längs hela schaktets mitt löpte ett 1,7 till 2 meter brett stråk av lera med inslag av jord och sten. Då sträckningen löper intill landsvägen, rör sig detta sannolikt om ett igenfyllt dike. Från 0/450 till 0/490 var nedgrävningen otydlig och skilde sig lite från leran i den omgivande marken. Mellan 0/490 och 0/542 bestod den omgivande marken av sand och nedgrävningen syntes tydligt. Resten av sträckan bestod den omgivande marken av omväxlande sand och lera. Från ca 0/580 till slutet av schaktet vid 0/600, smalnade nedgrävningen av mot schaktets norra kant. Ingen anläggning eller slagg/kol kunde konstateras.

Objekt 3: 1/952-2/050 meter

Enstaka bitar slagg förekom inom sträckan 1/952-1/974. Slaggen påträffades i ett cirka. 3 meter brett stråk med grus och stenblandad lera, som löpte diagonalt genom schaktet i väst-östlig riktning. Detta stråk skilde sig markant från den lera med inslag av sand som utgjorde markytan under matjordslagret i övriga delar av schaktet (se figur 2). Slaggen var relativt tung, kompakt, småporig med en roströd färg och hade uppenbart högt järninnehåll, vilket indikerar att det rörde sig om slagg från blästbruk. Någon anläggning eller kolförekomst kunde dock inte konstateras. Grusstråket var sannolikt en del av påförda fyllnads-massor från en äldre sträckning av landsvägen. Slaggen utgjorde i så fall en del av dessa massor.

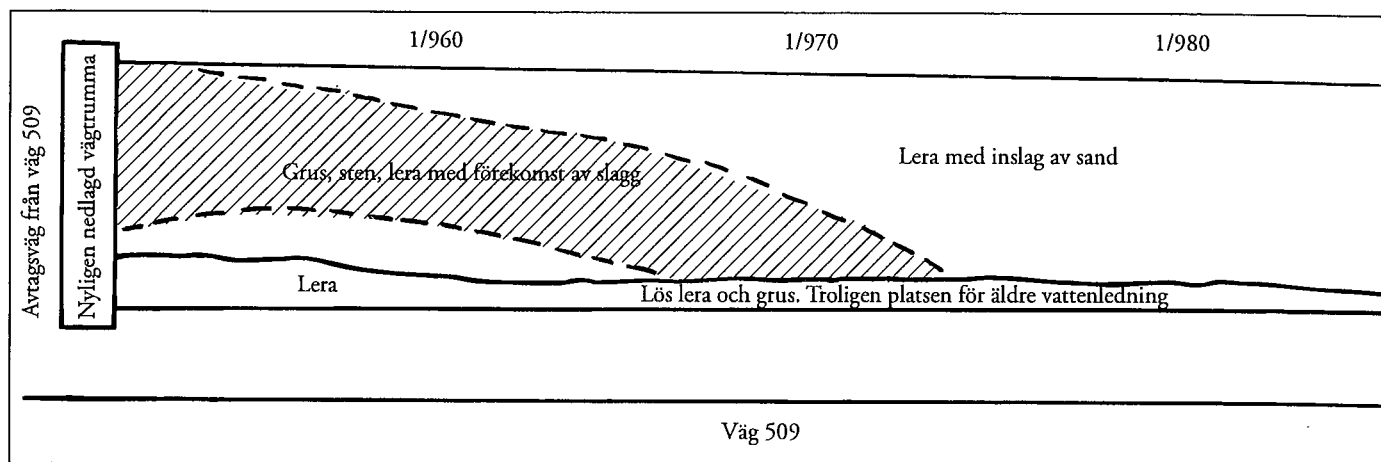

Figur 5. Objekt 1 med gång- och cykelvägens sträckning markerad. Skala 1:2000

Figur 6. Objekt 3 med gång och cykelvägens sträckning markerad. Skala 1:2000

Det finns med anledning av ovanstående resultat ingen anledning till fortsatta antikvariska åtgärder i den aktuella sträckningen. Läns museet anmodar dock största försiktighet vid det fortsatta arbetet. Sträckningen löper genom en mycket känslig fornlämningsmiljö, och det är därför av största vikt att anläggningsföretaget håller sig inom angivna gränser. Läns museet kommer även i fortsättningen ha antikvarisk bevakning i området. Hedesunda socken är en av de fornlämningsrikaste i hela länet, och det aktuella området ligger i hjärtat av denna gamla kulturbygd. Vid alla framtida arbetsföretag som involverar mark-ingrepp kräver läns museet därför antikvarisk medverkan.

Figur 7. Plan över schaktet vid Objekt 3. Slaggförekomsten skrafferad Skala 1:100

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens beslut: 220-6803-99

Lägesangivelse: Ås 2:25 och Ölbo 1:9, Hedesunda socken

Koordinater: X6698600 (Objekt 1) X6699430 (Objekt 3)

Y1566420 Y1567630

Fältarbetstid: 1999-09-14 och 1999-09-24

Personal: Pierre Vogel, antikvarie

Fältarbetsstimmar: 9

Dokumentationsmaterial: Plan förvaras på Läns museet Gävleborg

REFERENSER

- Bellander, E. 1945 Gästriklands Järnåldersbebyggelse. II Bebyggelsehistoria. I: Humbla, P. (red) *Från Gästrikland 1944*. Gävle.
- Björck, M. 1999 Väg 509 Hedesunda – Ölbo. Särskild utredning av gång- och cykelväg. Rapport- Läns museet Gävleborg 1999: 04. Gävle.
- Jensen, R. 1987 Gästrikland. *Med arkeologen Sverige runt*. Bokförlaget Forum. Stockholm.
- Lundquist, G. 1963 Jordartskarta över Gävleborgs Län. Sveriges Geologiska Undersökning. Stockholm.
- Rahmqvist, S. 1998 Gästrikland. *Det Medeltida Sverige 11*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Lantmäteriverkets forskningsarkiv akterna V 19– 5:2, V 19- 5:4, V 19- 14:1